Cu privire la caracterul necesar, Beccaria admite totuşi existenţa a două excepţii, două ipoteze în care pedeapsa cu moartea ar putea fi socotită necesară: în perioada de anarhie şi dezordine, când o persoană prin reputaţia ei, chiar privată de libertate fiind, ar putea reprezenta un pericol pentru stat; când comiterea de noi crime nu ar putea fi altfel împiedicată. Ambele ipoteze au un evident substrat politic, iar Beccaria face probabil aceste concesii mai mult din raţiuni „diplomatice" decât din pură convingere.

Pentru a demonstra caracterul inutil al pedepsei cu moartea, autorul invocă „experienţa tuturor secolelor", experienţă care dovedeşte faptul că niciodată „sceleraţii" n-au putut fi împiedicaţi să dăuneze, prin ameninţarea reprezentată de existenţa respectivei pedepse.

Severitatea are un efect mai mic asupra spiritului uman decât durata pedepsei.

„Spectacolul înspăimântător dar momentan al morţii unui scelerat este pentru crimă o frână mai slabă decât lungul şi continuul exemplu al unui om privat de libertatea sa"[1].

115. 5) *Introducerea sistemului acuzator în procedura penală; necesitatea ca judecata şi probele să fie publice*

În secţiunea destinată „indiciilor delictului şi formelor de judecată", Beccaria critică ierarhia probelor şi sugerează ca la baza aprecierii judecătorului să stea „intima convingere". Or, o asemenea convingere nu poate fi formată decât pe baza unui proces public şi contradictoriu. Autorul se pronunţă împotriva procedurilor secrete şi a delaţiunii, care nu au nimic în comun cu spiritul de justiţie şi favorizează comiterea unor abuzuri.

Beccaria critică, de asemenea, practica prin care se impune inculpatului prestarea unui jurământ. Acesta este şi inutil şi inuman, deoarece, în cazul în care există vinovăţie, presupune o contradicţie între două din „cele mai sfinte" datorii ale omului: cea faţă de instinctul de conservare, care îndeamnă la minciună, şi cea faţă de divinitate, care impune recunoaşterea adevărului.

116. 6) *Desfiinţarea torturii ca procedeu de anchetă, ca mijloc de obţinere a probelor*

La vremea respectivă, aplicarea torturii se baza pe o tradiţie atât de veche şi pe nişte proceduri atât de riguroase, încât se integra în mod aproape „natural" în sistemul de justiţie penală. În aceste împrejurări, aprecierile lui

---

[1] Beccaria, *op. cit.*, p. 97.

Beccaria cu privire la tortură şi cererea fermă a acestuia de a o interzice, păreau de-a dreptul surprinzătoare.

În capitolul privitor la tortură sau „chestiune", cum mai era denumită, se face o analiză a tuturor cazurilor în care aceasta era utilizată: recunoaşterea faptei în cauză; mărturisirea în legătură cu eventuale alte fapte în afară de cele pentru care făptuitorul era cercetat; indicarea eventualilor complici.

Beccaria demască în mod virulent caracterul inuman al torturii, dar în acelaşi timp demonstrează inutilitatea, ineficienţa juridică a acesteia:

„Tortura este deseori un mijloc sigur de a-l condamna pe inocentul slab şi de a-l achita pe sceleratul robust. Acesta este în mod obişnuit rezultatul teribil al acestei barbarii ce se consideră capabilă de a produce adevărul, acestui uzaj demn de canibali..."[1].

117. 7) *Necesitatea prevenirii delictelor*

Importanţa şi necesitatea prevenirii delictelor răzbate din întreaga lucrare, din modul în care Beccaria înţelege natura şi utilitatea pedepselor.

În finalul cărţii sale, Beccaria tratează, într-un paragraf separat, „mijloacele de prevenire a crimelor" şi ajunge la concluzia că: „Merită mai mult a preveni crimele, decât a le pedepsi"[2].

Ideea nu era nouă; ea fusese formulată încă din antichitate, iniţial ca percept medical, şi a fost reluată ulterior de filozofii iluminişti. Întâlnim această idee şi la Montesquieu[3], a cărui operă Beccaria o cunoscuse şi apreciase.

Meritul lui Beccaria constă şi de această dată, nu atât în enunţarea unui principiu, cât în justificarea acestuia, în inserarea lui într-un context unitar şi coerent. Astfel, ideea de prevenire apare ca o finalizare firească a tuturor ideilor exprimate în legătură cu natura şi rolul legii penale, cu natura şi rolul pedepsei.

118. În stilul concis ce caracterizează întreaga lucrare, Beccaria sintetizează într-o frază de încheiere a Tratatului, toate ideile de forţă din cuprinsul acestuia: „Pentru ca o pedeapsă să nu constituie un act de violenţă împotriva cetăţeanului, ea trebuie să fie esenţialmente *publică, promptă,*

---

[1] *Idem*, p. 63.

[2] *Idem*, p. 211.

[3] „În aceste state (este vorba de statele moderne, n.n.), un bun legiuitor se va preocupa mai puţin să pedepsească crimele, decât să le prevină, se va strădui mai mult să formeze moravuri, decât să aplice suplicii" (Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Ed. Librairie ch. Detagrave, Paris, 1901, cartea a şasea, cap. IX).

necesară, cea mai *slabă* dintre pedepsele aplicabile în circumstanțele date, *proporțională cu delictul și stabilită prin lege"*[1] .

§ 1.3. Actualitatea ideilor lui Beccaria

119. La o primă vedere, în prezent, ideile mai sus consemnate exprimă locuri comune, realități juridice incontestabile. La un examen mai atent, observăm că multe din ideile exprimate de Beccaria au rămas, cel puțin parțial, simple deziderate, de unde și caracterul lor mereu actual:

120. 1) Astfel, referitor la principiul legalității constatăm că, în prezent, acesta se află înscris în codurile penale și chiar în constituțiile majorității statelor, deci problema pare rezolvată, cel puțin din punct de vedere teoretic, formal. Așa după cum arătam însă, principiul legalității are, printre altele, menirea de a garanta faptul că destinatarul normei penale cunoaște această normă, pentru a o putea respecta.

În prezent, sigur, nu se mai pun problemele pe care Beccaria le demasca: folosirea unor texte de lege anacronice, dispersate și scrise într-o limbă moartă (latina), necunoscută de cetățeanul de rând.

Necunoașterea dispozițiilor legale este însă și în prezent o realitate ce are două surse majore:

a) *lipsa de claritate* a unor incriminări al căror sens este de multe ori inaccesibil specialiștilor, nu numai destinatarilor comuni;

b) *inflația legislativă* în materie penală care duce la o imposibilitate practică a cunoașterii unor dispoziții legale, împrejurare în care principiul *nemo censetur ignorare legem* devine o simplă declarație abstractă, lipsită de acoperire.[2]

Clarificarea unor dispoziții legale și stoparea inflației penale sunt două probleme nerezolvate încă. Până atunci, însuși principiul legalității este „infirm". Iată de ce, sub acest aspect, Beccaria este încă actual.

121. 2) Punerea accentului pe caracterul retributiv și descurajant al pedepselor a reprezentat o constantă a politicilor represive, în pofida unor modificări intervenite în legislațiile penale, ca urmare a teoriilor școlii pozitiviste.

[1] Beccaria, *op. cit.*, p. 224.

[2] În legătură cu inflația legislativă în materie penală și lipsa de claritate a unor texte de lege, a se vedea V. Cioclei, *Despre nevoia de echilibru în Justiția penală,* A.U.B. seria drept/2001, p. 15-22.

După o perioadă relativ scurtă de timp, perioadă în care s-a mizat pe caracterul educativ al pedepselor, pe resocializarea infractorului, în prezent, o serie de teorii moderne reiau principiul utilitarist și consideră pedeapsa drept o simplă barieră în calea unui criminal dotat cu un liber arbitru absolut.

122. 3) Ineficiența sporirii pedepselor, pe de-o parte, și eficiența certitudinii aplicării lor, pe de altă parte, au fost demonstrate de cercetări criminologice recente, confirmând intuițiile lui Beccaria. „În stadiul actual al cunoștințelor (...), teza lui Beccaria rezistă când se aplică la durata încarcerării. Rezultă că o creștere a certitudinii pedepselor cu închisoarea va avea mai mult efect decât o creștere proporțională a duratei acestora. Spre exemplu, oamenii vor fi mai intimidați de o probabilitate de 10 % de a primi un an de închisoare, decât de o probabilitate de 5 % de a primi doi ani de închisoare"[1].

123. 4) În ciuda faptului că pedeapsa cu moartea a fost abrogată în majoritatea statelor europene, la nivel mondial dezbaterea cu privire la aplicarea acestei pedepse rămâne și astăzi deschisă. Mai mult, chiar și în statele în care pedeapsa cu moartea a fost abrogată, periodic, se repune în discuție această problemă, existând voci care cer reintroducerea ei.

124. 5) Din punct de vedere procedural persistă sciziunea între sistemul acuzatorial (anglo-american) și cel inchizitorial sau mixt, specific Europei continentale. Acesta din urmă conține încă faza urmăririi penale, care păstrează într-o anumită măsură un caracter secret (cu unele diferențe de la un stat la altul). Există actualmente o tendință generală de „deschidere" a acestei faze a procesului penal, de conferire a unor drepturi suplimentare inculpatului și apărătorului etc.

125. 6) Tortura ca mijloc de anchetă, deși ilegală, continuă să fie practicată la proporții îngrijorătoare, fapt ce a determinat încheierea unor convenții europene și internaționale, menite să asigure o protecție în plus din acest punct de vedere [de exemplu: „Convenția împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime inumane, ori degradante" (O.N.U. 1984) și „Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante" (1987)].

126. 7) În sfârșit, prevenirea criminalității reprezintă astăzi o componentă esențială în cadrul politicilor anticriminale; se elaborează tactici și strategii

[1] M. Cusson, *Pourquoi punir?,* Ed. Dalloz, 1987, p. 121. În același sens, de confirmare a intuiției lui Beccaria cu privire la certitudinea pedepselor, a se vedea și R. Gassin, *op. cit.*, p. 599.

necesară, cea mai *slabă* dintre pedepsele aplicabile în circumstanțele date, *proporțională cu delictul și stabilită prin lege*"[1] .

§ 1.3. Actualitatea ideilor lui Beccaria

119. La o primă vedere, în prezent, ideile mai sus consemnate exprimă locuri comune, realități juridice incontestabile. La un examen mai atent, observăm că multe din ideile exprimate de Beccaria au rămas, cel puțin parțial, simple deziderate, de unde și caracterul lor mereu actual:

120. 1) Astfel, referitor la principiul legalității constatăm că, în prezent, acesta se află înscris în codurile penale și chiar în constituțiile majorității statelor, deci problema pare rezolvată, cel puțin din punct de vedere teoretic, formal. Așa după cum arătam însă, principiul legalității are, printre altele, menirea de a garanta faptul că destinatarul normei penale cunoaște această normă, pentru a o putea respecta.

În prezent, sigur, nu se mai pun problemele pe care Beccaria le demasca: folosirea unor texte de lege anacronice, dispersate și scrise într-o limbă moartă (latina), necunoscută de cetățeanul de rând.

Necunoașterea dispozițiilor legale este însă și în prezent o realitate ce are două surse majore:

a) *lipsa de claritate* a unor incriminări al căror sens este de multe ori inaccesibil specialiștilor, nu numai destinatarilor comuni;

b) *inflația legislativă* în materie penală care duce la o imposibilitate practică a cunoașterii unor dispoziții legale, împrejurare în care principiul *nemo censetur ignorare legem* devine o simplă declarație abstractă, lipsită de acoperire.[2]

Clarificarea unor dispoziții legale și stoparea inflației penale sunt două probleme nerezolvate încă. Până atunci, însuși principiul legalității este „infirm". Iată de ce, sub acest aspect, Beccaria este încă actual.

121. 2) Punerea accentului pe caracterul retributiv și descurajant al pedepselor a reprezentat o constantă a politicilor represive, în pofida unor modificări intervenite în legislațiile penale, ca urmare a teoriilor școlii pozitiviste.

---

[1] Beccaria, *op. cit.*, p. 224.

[2] În legătură cu inflația legislativă în materie penală și lipsa de claritate a unor texte de lege, a se vedea V. Cioclei, *Despre nevoia de echilibru în Justiția penală*, A.U.B. seria drept/2001, p. 15-22.

După o perioadă relativ scurtă de timp, perioadă în care s-a mizat pe caracterul educativ al pedepselor, pe resocializarea infractorului, în prezent, o serie de teorii moderne reiau principiul utilitarist și consideră pedeapsa drept o simplă barieră în calea unui criminal dotat cu un liber arbitru absolut.

122. 3) Ineficiența sporirii pedepselor, pe de-o parte, și eficiența certitudinii aplicării lor, pe de altă parte, au fost demonstrate de cercetări criminologice recente, confirmând intuițiile lui Beccaria. „În stadiul actual al cunoștințelor (...), teza lui Beccaria rezistă când se aplică la durata încarcerării. Rezultă că o creștere a certitudinii pedepselor cu închisoarea va avea mai mult efect decât o creștere proporțională a duratei acestora. Spre exemplu, oamenii vor fi mai intimidați de o probabilitate de 10 % de a primi un an de închisoare, decât de o probabilitate de 5 % de a primi doi ani de închisoare"[1].

123. 4) În ciuda faptului că pedeapsa cu moartea a fost abrogată în majoritatea statelor europene, la nivel mondial dezbaterea cu privire la aplicarea acestei pedepse rămâne și astăzi deschisă. Mai mult, chiar și în statele în care pedeapsa cu moartea a fost abrogată, periodic, se repune în discuție această problemă, existând voci care cer reintroducerea ei.

124. 5) Din punct de vedere procedural persistă sciziunea între sistemul acuzatorial (anglo-american) și cel inchizitorial sau mixt, specific Europei continentale. Acesta din urmă conține încă faza urmăririi penale, care păstrează într-o anumită măsură un caracter secret (cu unele diferențe de la un stat la altul). Există actualmente o tendință generală de „deschidere" a acestei faze a procesului penal, de conferire a unor drepturi suplimentare inculpatului și apărătorului etc.

125. 6) Tortura ca mijloc de anchetă, deși ilegală, continuă să fie practicată la proporții îngrijorătoare, fapt ce a determinat încheierea unor convenții europene și internaționale, menite să asigure o protecție în plus din acest punct de vedere [de exemplu: „Convenția împotriva torturii și a altor pedepse ori tratamente cu cruzime inumane, ori degradante" (O.N.U. 1984) și „Convenția europeană pentru prevenirea torturii și a pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante" (1987)].

126. 7) În sfârșit, prevenirea criminalității reprezintă astăzi o componentă esențială în cadrul politicilor anticriminale; se elaborează tactici și strategii

---

[1] M. Cusson, *Pourquoi punir?*, Ed. Dalloz, 1987, p. 121. În același sens, de confirmare a intuiției lui Beccaria cu privire la certitudinea pedepselor, a se vedea și R. Gassin, *op. cit.*, p. 599.

preventive pentru a căror punere în practică se alocă, în unele state, sume considerabile.

§ 1.4. Dimensiunea criminologică

127. În mod evident, opera lui Beccaria conține idei filozofico-juridice cu un mare impact socio-legislativ și de o mare longevitate.

Rolul reformator al gândirii beccariene a fost deseori subliniat în doctrina penală, mai mult, s-a remarcat vocația universală a operei sale[1].

Deși bazată esențial pe intuiție și raționamente deductive, creația beccariană are și o dimensiune criminologică incontestabilă.

Din acest punct de vedere, aspectul cel mai evident este legat de accentuarea laturii preventive în raport cu cea represivă.

Dincolo de acest aspect de ordin general, în cursul Tratatului regăsim germeni ai ideilor exprimate ulterior de: Ferri, Garofalo, Sutherland; sunt schițate „marile capitole ale criminologiei psihologice contemporane"[2].

În sfârșit, o remarcă specială merită unele intuiții ale lui Beccaria, cum ar fi:

- rolul certitudinii pedepsei în limitarea criminalității, aspect confirmat de cercetări recente riguroase (a se vedea supra 122);
- caracterul criminogen al unor practici și instituții juridice, problemă reluată pe larg de criminologia reacției sociale.

[1] „Încă de la primele cuvinte, Europa este cea pe care Beccaria o pune în scenă în prefața la Tratatul despre delicte și pedepse (...). Cu alte cuvinte, Tratatul despre delicte și pedepse avea de la origine vocație internațională". Mireille Delmas-Marty, *Le rayonnement international de la pensée de Cesare Beccaria,* în R.S.C. nr. 1/1998, p. 253.

[2] J. Pinatel, *Beccaria, précurseur de la Criminologie,* în A. I. C. 2-e sem/1964, p. 401; autorul articolului se referă la câteva din ideile lui Beccaria cu privire la educație, arătând că se prefigurează prin acestea constatările lui Piaget în legătură cu „trecerea de la morala de constrângere la morala de autonomie și cooperare" (p. 402).

Secțiunea a II-a. **Principalele „Școli" criminologice**

128. Principiile stabilite de C. Beccaria au stat la baza *Școlii clasice* a dreptului penal, cea care a dominat ulterior, timp de un secol, gândirea și practica juridico-penală.

Valul de reforme legislative declanșat de școala clasică, a condus la ameliorarea substanțială a tehnicilor juridice și la o primă etapă de umanizare a justiției penale.

În toată această perioadă însă, în ciuda reformelor penale, fenomenul criminal și-a continuat ascensiunea.

Dimensiunea socială a fenomenului criminal începe să fie percepută din ce în ce mai clar. Această „nouă" percepție a atras după sine, inevitabil, o serie de întrebări care aveau nevoie de răspuns.

Astfel, primele explicații cu privire la geneza fenomenului criminal apar către a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în contextul unei intensificări a cercetării științifice în diferite domenii.

Aceste prime explicații ale fenomenului criminal pot fi grupate în jurul unor „Școli" criminologice, în funcție de factorii socotiți a fi determinanți, respectiv: fizici, economici, sociali.

§ 2.1. Școala geografică (sau cartografică)

129. Reprezentanții acestei școli au fost belgianul Quetelet și francezul Guerry.

130. *Lambert Adolphe Jaques Quetelet* (1796-1874), doctor în matematică, a fost directorul Observatorului astronomic din Bruxelles.

Pe lângă matematică, fizică, astronomie și meteorologie, Quetelet a fost preocupat de probleme de ordin social și, implicit, de cele legate de fenomenul criminal, fapt ce rezultă încă din primele sale lucrări: „Cercetări cu privire la populație, nașteri, decese, *închisori,* etc. în Regatul Țărilor de Jos" (Bruxelles 1827) și „Cercetări cu privire la tendința spre crimă la diferite vârste" (Bruxelles, 1832).

Principala lucrare a lui Quetelet a fost: „Despre om și dezvoltarea facultăților sale sau Eseu de fizică socială" (1835), unde sunt cuprinse, de altfel, și cele mai importante constatări legate de fenomenul criminal. Această lucrare completată și revizuită a fost republicată spre sfârșitul carierei lui

Quetelet sub denumirea „Fizica socială sau Eseu cu privire la dezvoltarea facultăților omului" (1869).

Quetelet aplică fenomenelor sociale metode împrumutate din fizică, realizând o știință a „omului mediu", fizica socială. El consideră că la nivel social majoritatea populației constituie „centrul", reprezentat prin „omul mediu", iar la extreme se plasează indivizi cu o tendință foarte slabă sau dimpotrivă foarte puternică spre crimă[1].

Quetelet accentuează importanța educației morale, care prevalează asupra instrucției școlare. Această opinie, contrară punctului de vedere comun, o vom regăsi ulterior reexprimată de către Garofalo și reluată de pe alte poziții de către Freud.

O altă „opinie separată" exprimată de către Quetelet este aceea potrivit căreia nu sărăcia generează criminalitate, ci mai degrabă „discrepanța între posibilitățile materiale și nevoile, aspirațiile oamenilor"[2]. Regăsim aici „germeni" ai teoriei anomiei, schițată ulterior de Durkheim și formulată mult mai târziu de Merton.

131. *Andre-Michel Guerry* (1802-1866), jurist de formație, a fost directorul departamentului de statistică penală de la Ministerul Justiției din Franța.

În anul 1829, Guerry publică un studiu referitor la relația dintre instrucție și criminalitate. Lucrarea sa: „Eseu asupra statisticii morale în Franța" (1833) aduce o contribuție importantă la dezvoltarea statisticilor criminale. O altă lucrare a lui Guerry, „Statistica morală a Angliei comparată cu Statistica morală a Franței" a fost publicată în anul 1864.

Foarte interesat de aspectul geografic, Guerry repartizează departamentele franceze în cinci regiuni, în cadrul cărora constată o regularitate remarcabilă în ce privește criminalitatea. Din această regularitate rezultă ideea că „precum fenomenele naturale, comportamentul uman este și el supus unor legi"[3].

Asemănător lui Quetelet, dar contrar a ceea ce se credea în epocă, Guerry constată că, nici sărăcia și nici instrucția școlară nu au o influență directă asupra cifrei criminalității.

---

[1] În acest sens, a se vedea, J. Van Kerckvoorde, *Statistique criminelle et statistique morale ou XIX-ème siecle,* în Histoire de la Criminologie française, Ed. L'Harmattan, 1995, ch. XI, p. 260.
[2] *Idem*, p. 261.
[3] *Idem*, p. 256.

În general, Guerry rămâne prudent în comentariile sale. „El se limitează la descriere, punând în evidență unele coincidențe, dar fără a se aventura prea mult pe calea explicațiilor"[1].

132. Cercetările ambilor reprezentanți ai Școlii geografice s-au bazat, în cea mai mare măsură, pe primele statistici criminale europene, respectiv cele realizate în Franța între anii 1826-1830.

În mod tradițional, în doctrina criminologică se reține că, din studierea datelor statistice franceze, cei doi cercetători au desprins următoarea concluzie: infracțiunile împotriva persoanelor predomină în regiunile sudice și în timpul sezonului cald, iar infracțiunile patrimoniale predomină în regiunile nordice și în timpul sezonului rece. Această constatare a fost denumită: *„Legea termică a criminalității"*[2].

Școala geografică a avut numeroși adepți, mai ales în Franța, până la elaborarea teoriei lombrosiene, după care a căzut în uitare. O încercare de revenire la această orientare a avut loc în Statele Unite, în anii '50 ai secolului al XX-lea[3].

Orientarea geografică poate fi supusă, firește, unor critici diverse. Nu se poate nega însă că studiul statistico-geografic a contribuit la nașterea unei criminologii științifice[4].

§ 2.2. Școala lyoneză

133. *Alexandre Lacassagne* (1843-1924), profesor de medicină legală la Universitatea din Lyon, a fost principalul exponent al acestei școli.

În urma unei confuzii ce s-a perpetuat de-a lungul timpului, orientarea criminologică născută în jurul profesorului Lacassagne este cunoscută în doctrină sub numele de „Școala mediului social".

Aparent, Lacassagne și discipolii săi au pus accentul pe factorii sociali în stabilirea etiologiei criminale.

După cum s-a remarcat în literatura de specialitate, teoria lui Lacassagne se poate rezuma în câteva aforisme care au rămas celebre. Seria acestora este demarată cu ocazia primului Congres de antropologie criminală, ce a

---

[1] *Idem*, p. 257.
[2] A se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 160.
[3] A se vedea J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 63.
[4] J. van Kerckvoorde, *op. cit.*, p. 266.

avut loc în anul 1885 la Roma, şi este, ulterior, continuată cu fiecare prilej de polemică, la adresa pozitiviştilor italieni.

Există patru asemenea aforisme care au fost reţinute de doctrină:

a. „Orice act dăunător existenţei unei colectivităţi este o crimă".

b. „Orice crimă este un obstacol în calea progresului".

c. „Mediul social este „zeama" de cultură *(bouillon de culture)* a criminalităţii; microbul este criminalul, un element care nu are importanţă decât în ziua în care găseşte „zeama" care îl face să fermenteze".

d. „Societăţile au criminalii pe care îi merită"[1].

134. Opiniile sus menţionate au reuşit să inducă în eroare pe majoritatea istoricilor criminologiei, care au făcut din Lacassagne „şeful" unei şcoli a „mediului social" practic inexistentă. Dincolo de aforisme, preocupările reale ale lui Lacassagne şi ale colaboratorilor săi au fost îndreptate într-o direcţie cu totul opusă.

Un studiu atent[2] a demonstrat că, în realitate, Lacassagne a fost şi a rămas toată viaţa sa un partizan al frenologiei lui Gall şi un admirator secret al lui Lombroso pentru criticarea căruia şi-a consacrat aproape întreaga energie. Se remarcă faptul că la intervale relativ scurte de timp, ulterior lui Lombroso, medicul lyonez publică studii pe aceleaşi teme abordate de colegul său italian: asupra tatuajului (1881); compararea criminalului cu omul primitiv (1882); studiul criminalului ca o specie de animal (1882). Rezultă că, de fapt, Lacassagne era el însuşi un partizan al determinismului biologic, iar nu „sociologul" despre care s-a vorbit întotdeauna.

Concluzia studiului amintit este cât se poate de tranşantă şi contribuie la demascarea unui „mare fals" apărut în „mica istorie" a criminologiei: „Prima concluzie a acestui studiu este că, în mod evident, Lacassagne şi şcoala sa au insistat frecvent asupra rolului mediului social, deşi ei împărtăşeau, în realitate, aceleaşi credinţe în ereditatea crimei ca mulţi dintre colegii lor italieni, pentru că aceasta servea în mod clar o strategie de valorizare, de distincţie. Expresia *şcoala franceză* (sau *lyoneză* după unele texte) *a mediului social*, pe care ei înşişi au impus-o, era o denumire de luptă, o

---

[1] H. Souchon, *Alexandre Lacassagne et l'École de Lyon, Reflexions sur les aphorismes et ce concept du „Milieu social"*, în RSC/D.P.C. nr. 2/1974, p. 538.

[2] L. Mucchielli, *Hérédité et Milieu social, le faux antagonisme franco-italien, la place de l'École de Lacassagne dans l'histoire de la criminologie*, în Histoire de la Criminologie française, *op. cit.*, p. 189 şi urm.

justificare, o revendicare ce nu avea sens decât în măsura în care permitea demarcarea de un adversar proclamat"[1].

În aceste împrejurări, singurul rol pe care istoria criminologiei îl poate atribui şcolii lyoneze este acela de „sparring-partner" al pozitivismului.

Intuind parcă această ironie a destinului, la moartea lui Lombroso, Lacassagne abandonează orgoliile şi publică un articol elogios la adresa rivalului său.

§ 2.3. Şcoala socialistă

135. Explicaţiile fenomenului criminal reunite în jurul şcolii socialiste au ca fundament opiniile formulate de Marx (1818-1883) şi Engels (1820-1895).

Potrivit concepţiei marxiste, criminalitatea depinde de condiţiile economice, în sensul că inegalitatea economică generează criminalitatea. Cum însă inegalitatea economică este considerată o însuşire proprie regimului capitalist, rezultă că însuşi capitalismul naşte criminalitatea.

După cum s-a subliniat în doctrină, relaţia între factorii economici şi fenomenul criminal are la origine studii valabile: „În Belgia, Ducpétiaux, inspector general al închisorilor şi aşezămintelor de binefacere, arată influenţa sărăciei din perioada 1845-1847 şi 1856-1857 asupra criminalităţii în Flandra. Influenţa crizelor economice şi a anilor de penurie asupra criminalităţii este subliniată în Franţa de Dupuy, mai ales în materia delincvenţei feminine. Legoyt, studiind efectul creşterii preţului la grâu asupra întregii criminalităţi, recunoaşte că atentatele contra proprietăţii cresc mai sensibil, în această împrejurare, decât atentatele contra persoanelor. Bery reia acest studiu pentru Germania începând cu 1882 şi confirmă concluziile lui Legoyt"[2].

136. Din considerente ideologice, şcoala socialistă prezintă o variantă extremă, transformând aceste explicaţii parţiale în explicaţii cu caracter general, valabile pentru fenomenul criminal în ansamblu. Se comite astfel o eroare de ordin ştiinţific, sesizată chiar în epocă de Garofalo. Acesta, apelând atât la procedee polemice, cât şi la argumente ştiinţifice, reuşeşte să desfiinţeze teoriile socialiste.

Astfel, el arată că dacă fenomenul criminal ar fi o expresie a inegalităţilor economice, nu ar trebui să avem atâţia proletari şi ţărani victime ale unor

---

[1] L. Mucchielli, *op. cit.*, p. 203.

[2] J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 63.

infracţiuni şi nu ar trebui ca reprezentanţii claselor înstărite să se regăsească atât de des printre infractori.

Referitor la studiile ce au constatat o creştere a criminalităţii patrimoniale proporţional cu creşterea preţurilor la unele produse agricole, Garofalo demonstrează, pe baza datelor statistice, că de fapt are loc o mutaţie în structura fenomenului criminal, care rămâne constant în valoare absolută. El arată că în perioadele de criză numărul infracţiunilor contra persoanelor scade; dimpotrivă, în perioadele de belşug material, caracterizate prin scăderea preţurilor, scade şi numărul infracţiunilor patrimoniale, dar creşte numărul celor contra persoanei: „Aceste cifre dovedesc că oscilaţiile în echilibrul economic, întotdeauna instabil prin natura sa, nu reprezintă adevărata cauză a criminalităţii, ci doar forma sub care aceasta se manifestă"[1].

137. În ciuda argumentelor de ordin ştiinţific ce s-au formulat împotriva sa, orientarea şcolii socialiste s-a perpetuat de-a lungul timpului, bucurându-se de un sprijin de ordin politic. În perioada contemporană, această orientare se transformase într-o adevărată „nouă criminologie", denumită marxistă, în cadrul căreia se puteau deosebi două tipuri de explicaţii:

- pe de-o parte, explicaţiile aparţinând specialiştilor din ţările comuniste, care vedeau în criminalitate fie o expresie a „moştenirii" capitaliste, fie un „accident" individual;
- pe de altă parte, explicaţiile aparţinând criminologilor din unele ţări necomuniste, unde se putea susţine în continuare varianta potrivit căreia criminalitatea este o expresie a luptei de clasă, iar criminalul este victima capitalismului bazat pe exploatarea omului de către om.

În ambele variante explicative, criminologia marxistă considera în mod utopic că „înaintarea pe calea comunismului" va duce în mod inevitabil la dispariţia fenomenului criminal.

Căderea comunismului a antrenat pierderea celui mai important suport al criminologiei marxiste, cel ideologic.

§ 2.4. Şcoala interpsihologică

138. Fondatorul acestei orientări a fost criminologul francez Gabriel Tarde (1843-1904)[2], cel care a pus bazele psihosociologiei şi ale criminologiei franceze.

---

[1] R. Garofalo, *La criminologie*, cinquième édition F. Alcan, Paris, 1905, p. 178.

[2] „Născut la Sarlat, magistrat de carieră, chemat în fruntea serviciului de statistici al Ministerului de Justiţie (francez n.n.), fondator împreună cu Lacassagne al

Principalele lucrări ale lui Tarde au fost: „Criminalitatea comparată" (1886) şi „Legile imitaţiei" (1890).

În construirea propriilor explicaţii, criminologul francez porneşte de la o critică obiectivă a teoriei lombrosiene, precum şi de la o analiză pertinentă a datelor statistice.

Tarde urmăreşte evoluţia criminalităţii de-a lungul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, şi constată o creştere a acesteia, în cifră absolută, de proporţii îngrijorătoare. El atrage atenţia asupra unor „capcane" pe care statistica le poate aşterne în calea observatorului neavizat sau care pot fi speculate în scop politic.

Astfel, Tarde a observat o scădere a numărului de crime, în timp ce delictele crescuseră de trei ori. În această situaţie, s-ar fi putut afirma că există motive de satisfacţie din moment ce infracţiunile mai grave (crimele) au scăzut ca număr. Autorul arată însă că această scădere este doar aparentă, pentru că, în realitate, numărul crimelor (violuri, omoruri etc.) a crescut. Deformarea realităţii prin cifrele statistice apărea ca urmare a mai multor fenomene printre care ponderea cea mai mare o avea „corecţionalizarea", adică trecerea unui număr de fapte din categoria crimelor în cea a delictelor. Era vorba atât de o corecţionalizare legală (prin modificarea legislaţiei în sensul arătat), dar mai ales de una ilegală, respectiv omiterea cu bună ştiinţă pe parcursul procesului penal a unor circumstanţe ale unor fapte, care deveneau, prin omisiunea respectivă, delicte.

Raţiunile corecţionalizării ilegale erau legate în primul rând de evitarea curţilor cu juraţi, dar şi de tendinţa de „cosmetizare" a realităţii.

139. În cursul acestei analize statistice, Tarde pune în discuţie problema progresului social şi cea a moralităţii, care pot contribui la explicarea fenomenului criminal. Cu această ocazie, autorul îşi exprimă opinia privind rolul *imitaţiei* în formarea comportamentului criminal:

„... Atunci când, dimpotrivă, apare imoralitatea, ea este aceea care frapează privirile şi *străluceşte imitativ* (s.n.) în mediul său, şi acesta este momentul în care ea se naşte (din punct de vedere social).

Realitatea socială prin excelenţă, în fapt, este aparenţa, aşa cum forţa socială prin excelenţă este *imitarea* (s.n.) sub toate formele ei în sens activ şi

---

Arhivelor de antropologie criminală, Gabriel Tarde este înainte de toate şi mai ales un *criminolog* care, pe parcurs, a realizat o operă de sociolog, de psiholog şi de filozof." J. Pinatel, *Traité de droit penal et criminologie*, Tome III, Ed. Dalloz, 1975, p. 102.

pasiv; ardoarea crescândă a prozelitismului și a apetitului surescitat al asimilării"[1].

Urmând logica celor afirmate, G. Tarde consideră că un delict este nu numai „un rău" în sine ci, în același timp, o sursă probabilă a „unor rele" noi; de aceea, sensul revelațiilor statistice ar trebui agravat, iar nu diminuat.

„Iată de ce, creșterea numerică a oamenilor loviți de o condamnare este și mai înfricoșătoare decât pare. Căci cu cât numărul acestora crește cu atât el tinde să crească și mai mult, după cum o arată progresia lor neîntreruptă; și cu cât ei sunt mai numeroși și sunt lăsați să se adune, cu atât mai mult ei vor fi tentați să se copieze unul pe celălalt, în loc de a recepta exemplul oamenilor cinstiți, așa cum o dovedește proporția mereu în creștere a recidiviștilor printre condamnați"[2].

După cum se poate remarca și din pasajele citate, teoria lui Tarde se fondează pe constatarea potrivit căreia raporturile interumane sunt guvernate de un fapt social fundamental: *imitația.*

În această logică, explicarea fenomenului criminal are la bază „ideea esențială" că fiecare individ „se comportă potrivit cutumelor acceptate de către mediul său"[3] și, în consecință, *comportamentul criminal este și el un comportament imitat.*

140. O lămurire se impune și în legătură cu denumirea școlii: „interpsihologică". Aceasta derivă din faptul că Tarde consideră că sociologia nu este decât o interpsihologie, atâta timp cât nu avem de a face (în sociologie) decât cu raporturi interindividuale[4].

Ideile lui G. Tarde cu privire la rolul *imitației* în geneza criminalității sunt reluate ulterior în cuprinsul altor explicații de natură socială. Astfel, spre exemplu, „procesul de învățare" ce va sta la baza teoriei asociațiilor diferențiate elaborate de Sutherland (a se vedea infra 187) va include, printre alte mecanisme, și pe cel al imitației.

Privită ca teorie socială cu caracter general, construcția lui Tarde este criticabilă.

---

[1] G. Tarde, *La criminalité comparée,* Ed. Felix Alcan, Paris, 1886, p. 82.
[2] *Idem,* p. 82.
[3] R. Gassin, *op. cit.,* p. 162.
[4] J. Pinatel, *Tratat, op. cit.,* p. 67.

Fundamentarea vieții sociale pe un „instinct mimetic" este combătută în psihologia modernă, unde imitația este admisă, în principal, doar în sensul de „voință de imitare", ceea ce presupune o inițiativă individuală:

„Ceea ce am putea denumi sofismul sau, în orice caz, capcana construcției dialectice a lui Tarde, este perpetua aplicare a unei concepții total mecanice despre imitație, la fapte care sunt, în realitate, de ordinul opțiunii personale și chiar al libertății"[1].

Cu toate acestea, rolul important al imitației în cadrul comportamentului uman este subliniat și în psihologia contemporană.

Teoriile psihologice moderne consideră comportamentul ca fiind esențialmente o funcție de relație. În cadrul acestei funcții relaționale, factorul dinamic este reprezentat de motivație[2], iar în procesul motivațional imitația joacă un rol ce nu poate fi neglijat.

După cum s-a remarcat, „imitația socială și identificarea cu celălalt este utilizată, de către tineri, ca o strategie în urmărirea propriei dezvoltări"[3].

Pe cale de consecință, în cazul existenței unor modele criminale, imitația poate contribui la dezvoltarea altor comportamente, echivalente ale modelelor respective. Într-un asemenea context explicativ, iată că teoria lui G. Tarde este departe de a fi pierdut din actualitate.

§ 2.5. Școala sociologică

141. Principalul reprezentant al acestei școli este socotit a fi sociologul francez *Emile Durkheim* (1858-1917). Principalele lucrări ale lui Durkheim, în care sunt cuprinse și unele idei importante pentru gândirea criminologică, au fost, în ordinea apariției: „Despre diviziunea muncii sociale" (1893); „Regulile metodei sociologice" (1894); „Suicidul" (1897) precum și studiul numit „Două legi ale evoluției penale" (1900).

Fiind considerat unul din fondatorii sociologiei, Durkheim se remarcă prin aceea că reduce faptele morale la fapte sociale, pe care le consideră independente de conștiința individuală.

---

[1] M. Pradines, *Traité de Psychologie Générale,* Ed. P.U.F., 1986, Tome II, „Le génie humain: ses oeuvres", p. 558.
[2] În acest sens J. Nuttin, *Théorie de la motivation humaine - Du besoin au projet d'action,* 3-ème Ed. P.U.F., 1991, p. 15.
[3] *Idem,* p. 298 și, în același sens, p. 170.

Deși s-a ocupat în mod accidental de criminologie, Durkheim este printre primii care au definit-o, iar concluziile sale în legătură cu fenomenul criminal nu pot fi neglijate.

Originalitatea opiniilor lui Durkheim constă în faptul că el consideră crima drept un *fenomen de normalitate socială.* El pleacă de la constatarea că nu există și nu a existat societate care să nu cunoască fenomenul criminal: „Peste tot și totdeauna au existat oameni care s-au comportat de o așa manieră, încât au atras asupra lor represiunea penală"[1].

Pentru Durkheim crima este nu numai un element inerent oricărei societăți sănătoase, ci chiar un „factor de sănătate publică", ceea ce duce la următoarele consecințe:

1) din moment ce crima este un fenomen „normal", ea nu provine din cauze excepționale, ci din structura însăși a culturii căreia îi aparține;

2) deoarece criminalitatea este rezultanta marilor curente colective ale societății, existența și raporturile sale cu ansamblul structurii sociale prezintă un caracter de permanență;

3) criminalitatea trebuie să fie înțeleasă și analizată nu prin ea însăși, ci totdeauna relativ la o cultură determinată în timp și spațiu[2].

142. În explicarea criminalității, E. Durkheim introduce și termenul de *anomie* (din grecescul *a nomos:* fără lege) pe care îl înțelege în sensul de „slăbire a rolului normelor sociale". Această stare apare ca urmare a tendințelor crescânde ale individului spre satisfacerea unor idealuri de confort material și prestigiu social[3].

Imposibilitatea realizării pe cale legală a idealurilor propuse de individ (și unanim acceptate în societățile industrializate) poate duce la încălcarea normei.

Explicațiile durkheimiene cu privire la faptele și mecanismele sociale au reprezentat repere importante pentru sociologie, în general, dar și pentru criminologia sociologică. Conceptul de „anomie" utilizat de Durkheim este reluat ulterior de sociologul american R. K. Merton și utilizat în explicarea fenomenului criminal.

---

[1] E. Durkheim, *Les règles de la methode sociologique,* Ed. Presses Universitaires de France 1963, p. 65.

[2] J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 64.

[3] În sensul celor arătate, a se vedea R. Gassin, *op. cit.*, p. 163.

Capitolul II
Pozitivismul italian

Problematică

143. Pozitivismul italian sau școala pozitivistă, cum este adeseori denumită în literatura de specialitate, reprezintă o etapă esențială în istoria criminologiei, nucleul gândirii criminologice.

Această afirmație nu se bazează doar pe faptul că, în mod tradițional și oarecum formal, se recunoaște criminologiei statutul de știință abia începând cu cercetările pozitiviste. Avem în vedere, pe de-o parte, faptul că școala italiană a reușit să concentreze și să exprime în mod sintetic, pe baze științifice, toate „căutările" anterioare și contemporane ei, în legătură cu fenomenul criminal. Pe de altă parte, gândirea pozitivistă reprezintă punctul de plecare al teoriilor etiologice moderne, care nu pot face abstracție de realizările ei.

Forța gândirii pozitiviste, privită în ansamblu, rezidă însă în faptul că principalii ei exponenți: Lombroso, Garofalo și Ferri au oferit, fiecare în parte, un adevărat univers de explicații în legătură cu fenomenul criminal.

Rezultă că abordarea pozitivismul italian presupune a marca rădăcinile acestuia, a trece în revistă ideile principalilor exponenți și, în final, a fixa unele puncte comune care au constituit ulterior rampa de lansare a teoriilor moderne.

Plan

144. Prezentul capitol va cuprinde așadar următoarele secțiuni:

Secțiunea 1. Premisele pozitivismului italian.

Secțiunea 2. C. Lombroso – teoria anormalității biologice.

Secțiunea 3. R. Garofalo – teoria anormalității morale.

Secțiunea 4. E. Ferri – teoria anormalității bio-psiho-sociale.

Secțiunea 5. Caracteristicile pozitivismului italian.

Secțiunea I. **Premisele pozitivismului italian**

145. 1) O primă împrejurare ce a favorizat apariția pozitivismului o reprezintă semi-eșecul școlii clasice a dreptului penal, respectiv neputința acesteia de a propune soluții valabile, pentru limitarea fenomenului criminal.

În acest context, gândirea pozitivistă apare ca o continuare, dar și ca o replică la școala clasică. Raporturile dintre cele două orientări sunt foarte exact sintetizate de E. Ferri în partea introductivă a Sociologiei criminale.

Potrivit opiniei lui Ferri, școala clasică și-a propus și a obținut, în planul practic, o diminuare a pedepselor, iar în planul teoretic, studiul abstract al crimei, considerată ca o entitate juridică. La rândul ei, școala pozitivistă și-a propus, în plan practic, diminuarea delictelor (aflate în continuă creștere), iar, în plan teoretic, tocmai pentru a putea atinge obiectivul practic, și-a propus „studierea completă a delictului, nu ca abstracție juridică, ci ca acțiune umană, ca fapt natural și social; în consecință, ea întreprinde studierea nu numai a delictului în sine, ca raport juridic, dar, de asemenea și înainte de toate, a aceluia care comite acest delict, adică delincventul”[1].

146. 2) A doua premisă importantă a reprezentat-o dezvoltarea cercetării științifice în general și, în particular, aplicarea metodei inducției pozitive, o caracteristică pentru secolul al XIX-lea. Ferri remarca, de altfel, că școala pozitivistă reprezintă, după cum și numele o arată, „una din aplicațiile atât de numeroase și fecunde ale metodei pozitive în studiul faptelor sociale”[2].

În aceeași ordine de idei, se cuvine a aminti și influența considerabilă pe care doctrina evoluționistă a exercitat-o asupra ideilor pozitiviștilor italieni. Rezultatele cercetărilor științifice întreprinse de Charles Darwin (1809-1882) și opera fundamentală a acestuia: „Despre originea speciilor pe calea selecției naturale” (1859) au fost cunoscute și valorificate de Lombroso, Garofalo și Ferri.

O mențiune particulară trebuie făcută în legătură cu unele cercetări în domeniul frenologiei și psihiatriei, realizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ne referim în primul rând la studiile realizate de Gall și respectiv Morel, care au influențat în mod direct și decisiv cercetările lui Lombroso, dar și pe cele ale celorlalți reprezentanți ai pozitivismului.

---

[1] E. Ferri, *op. cit.*, p. 20.
[2] *Idem.*

147. *Franz Joseph Gall* (1758-1828) a studiat medicina la Strasbourg și Viena, fiind preocupat în principal de problemele legate de anatomia creierului.

Între anii 1810-1819 apar cele patru volume ale celei mai importante dintre lucrările sale: „Anatomia și fiziologia sistemului nervos în general și a creierului în particular”.

Gall formulează o teorie a tendințelor umane potrivit căreia comportamentul omului este reglat prin „jocul” unor tendințe (sau facultăți) care își găsesc fiecare „condiția materială de posibilitate” într-o porțiune a cortexului. Porțiunea este proeminentă dacă tendința este dezvoltată și, respectiv, atrofică dacă tendința este redusă, rezultând o adevărată „cartografie corticală”.

Admițând că oasele boltei craniene se mulează deasupra cortexului, în așa fel încât, acolo unde cortexul este dezvoltat se constituie o proeminență osoasă, iar acolo unde cortexul este atrofic se formează o adâncitură, rezultă că printr-o simplă palpare exterioară a craniului se poate observa gradul de dezvoltare al fiecărei tendințe; această tehnică a fost denumită de Gall: „cranioscopie”[1].

Potrivit afirmațiilor lui Gall ar exista, în principiu, trei zone care ar putea interesa fenomenul criminal și care ar putea fi sondate printr-o „cranioscopie abilă”:

- Prima se situează în spatele canalului auditiv extern și corespunde instinctului de apărare; cea de-a doua se plasează deasupra canalului auditiv și ar corespunde unor tendințe spre omor; a treia se situează în partea mijlocie a arcului frontal, la nivelul arcadei sprâncenoase și corespunde instinctului de proprietate și tendinței spre furt. Potrivit acestor constatări, Gall credea că prin cranioscopie s-ar putea aduce un ajutor substanțial bunului mers al justiției penale, fără însă a i se substitui[2].

Gall are meritul de a fi fost primul susținător al ideii de „localizare”, idee care a fost reluată ulterior de numeroși savanți, dând naștere unor polemici aprinse. În detaliu însă teoria sa este eronată:

„Astăzi, datorită în principal unor studii detaliate ale cortexului maimuței macac și unor date asupra creierului uman, știm că *localizarea există până la un anumit punct.* În același timp, deoarece marea majoritate a activităților mentale cer ca numeroase zone corticale să lucreze în colaborare, ideea de

---

[1] G. Lanteri-Laura, *Phrénologie et criminologie au début du XIX-ème siècle. Les idées de F. J. Gall,* în *Histoire de la criminologie française, op. cit.*, p. 23.
[2] *Idem*, p. 25.

Secțiunea I. **Premisele pozitivismului italian**

145. 1) O primă împrejurare ce a favorizat apariția pozitivismului o reprezintă semi-eșecul școlii clasice a dreptului penal, respectiv neputința acesteia de a propune soluții valabile, pentru limitarea fenomenului criminal.

În acest context, gândirea pozitivistă apare ca o continuare, dar și ca o replică la școala clasică. Raporturile dintre cele două orientări sunt foarte exact sintetizate de E. Ferri în partea introductivă a Sociologiei criminale.

Potrivit opiniei lui Ferri, școala clasică și-a propus și a obținut, în planul practic, o diminuare a pedepselor, iar în planul teoretic, studiul abstract al crimei, considerată ca o entitate juridică. La rândul ei, școala pozitivistă și-a propus, în plan practic, diminuarea delictelor (aflate în continuă creștere), iar, în plan teoretic, tocmai pentru a putea atinge obiectivul practic, și-a propus „studierea completă a delictului, nu ca abstracție juridică, ci ca acțiune umană, ca fapt natural și social; în consecință, ea întreprinde studierea nu numai a delictului în sine, ca raport juridic, dar, de asemenea și înainte de toate, a aceluia care comite acest delict, adică delincventul"[1].

146. 2) A doua premisă importantă a reprezentat-o dezvoltarea cercetării științifice în general și, în particular, aplicarea metodei inducției pozitive, o caracteristică pentru secolul al XIX-lea. Ferri remarca, de altfel, că școala pozitivistă reprezintă, după cum și numele o arată, „una din aplicațiile atât de numeroase și fecunde ale metodei pozitive în studiul faptelor sociale"[2].

În aceeași ordine de idei, se cuvine a aminti și influența considerabilă pe care doctrina evoluționistă a exercitat-o asupra ideilor pozitiviștilor italieni. Rezultatele cercetărilor științifice întreprinse de Charles Darwin (1809-1882) și opera fundamentală a acestuia: „Despre originea speciilor pe calea selecției naturale" (1859) au fost cunoscute și valorificate de Lombroso, Garofalo și Ferri.

O mențiune particulară trebuie făcută în legătură cu unele cercetări în domeniul frenologiei și psihiatriei, realizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ne referim în primul rând la studiile realizate de Gall și respectiv Morel, care au influențat în mod direct și decisiv cercetările lui Lombroso, dar și pe cele ale celorlalți reprezentanți ai pozitivismului.

---

[1] E. Ferri, *op. cit.*, p. 20.
[2] *Idem.*

147. *Franz Joseph Gall* (1758-1828) a studiat medicina la Strasbourg și Viena, fiind preocupat în principal de problemele legate de anatomia creierului.

Între anii 1810-1819 apar cele patru volume ale celei mai importante dintre lucrările sale: „Anatomia și fiziologia sistemului nervos în general și a creierului în particular".

Gall formulează o teorie a tendințelor umane potrivit căreia comportamentul omului este reglat prin „jocul" unor tendințe (sau facultăți) care își găsesc fiecare „condiția materială de posibilitate" într-o porțiune a cortexului. Porțiunea este proeminentă dacă tendința este dezvoltată și, respectiv, atrofică dacă tendința este redusă, rezultând o adevărată „cartografie corticală".

Admițând că oasele boltei craniene se mulează deasupra cortexului, în așa fel încât, acolo unde cortexul este dezvoltat se constituie o proeminență osoasă, iar acolo unde cortexul este atrofic se formează o adâncitură, rezultă că printr-o simplă palpare exterioară a craniului se poate observa gradul de dezvoltare al fiecărei tendințe; această tehnică a fost denumită de Gall: „cranioscopie"[1].

Potrivit afirmațiilor lui Gall ar exista, în principiu, trei zone care ar putea interesa fenomenul criminal și care ar putea fi sondate printr-o „cranioscopie abilă":

- Prima se situează în spatele canalului auditiv extern și corespunde instinctului de apărare; cea de-a doua se plasează deasupra canalului auditiv și ar corespunde unor tendințe spre omor; a treia se situează în partea mijlocie a arcului frontal, la nivelul arcadei sprâncenoase și corespunde instinctului de proprietate și tendinței spre furt. Potrivit acestor constatări, Gall credea că prin cranioscopie s-ar putea aduce un ajutor substanțial bunului mers al justiției penale, fără însă a i se substitui[2].

Gall are meritul de a fi fost primul susținător al ideii de „localizare", idee care a fost reluată ulterior de numeroși savanți, dând naștere unor polemici aprinse. În detaliu însă teoria sa este eronată:

„Astăzi, datorită în principal unor studii detaliate ale cortexului maimuței macac și unor date asupra creierului uman, știm că *localizarea există până la un anumit punct.* În același timp, deoarece marea majoritate a activităților mentale cer ca numeroase zone corticale să lucreze în colaborare, ideea de

---

[1] G. Lanteri-Laura, *Phrénologie et criminologie au début du XIX-ème siècle. Les idées de F. J. Gall,* în *Histoire de la criminologie française, op. cit.*, p. 23.
[2] *Idem*, p. 25.

Secțiunea I. **Premisele pozitivismului italian**

145. 1) O primă împrejurare ce a favorizat apariția pozitivismului o reprezintă semi-eșecul școlii clasice a dreptului penal, respectiv neputința acesteia de a propune soluții valabile, pentru limitarea fenomenului criminal.

În acest context, gândirea pozitivistă apare ca o continuare, dar și ca o replică la școala clasică. Raporturile dintre cele două orientări sunt foarte exact sintetizate de E. Ferri în partea introductivă a Sociologiei criminale.

Potrivit opiniei lui Ferri, școala clasică și-a propus și a obținut, în planul practic, o diminuare a pedepselor, iar în planul teoretic, studiul abstract al crimei, considerată ca o entitate juridică. La rândul ei, școala pozitivistă și-a propus, în plan practic, diminuarea delictelor (aflate în continuă creștere), iar, în plan teoretic, tocmai pentru a putea atinge obiectivul practic, și-a propus „studierea completă a delictului, nu ca abstracție juridică, ci ca acțiune umană, ca fapt natural și social; în consecință, ea întreprinde studierea nu numai a delictului în sine, ca raport juridic, dar, de asemenea și înainte de toate, a aceluia care comite acest delict, adică delincventul"[1].

146. 2) A doua premisă importantă a reprezentat-o dezvoltarea cercetării științifice în general și, în particular, aplicarea metodei inducției pozitive, o caracteristică pentru secolul al XIX-lea. Ferri remarca, de altfel, că școala pozitivistă reprezintă, după cum și numele o arată, „una din aplicațiile atât de numeroase și fecunde ale metodei pozitive în studiul faptelor sociale"[2].

În aceeași ordine de idei, se cuvine a aminti și influența considerabilă pe care doctrina evoluționistă a exercitat-o asupra ideilor pozitiviștilor italieni. Rezultatele cercetărilor științifice întreprinse de Charles Darwin (1809-1882) și opera fundamentală a acestuia: „Despre originea speciilor pe calea selecției naturale" (1859) au fost cunoscute și valorificate de Lombroso, Garofalo și Ferri.

O mențiune particulară trebuie făcută în legătură cu unele cercetări în domeniul frenologiei și psihiatriei, realizate în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Ne referim în primul rând la studiile realizate de Gall și respectiv Morel, care au influențat în mod direct și decisiv cercetările lui Lombroso, dar și pe cele ale celorlalți reprezentanți ai pozitivismului.

---

[1] E. Ferri, *op. cit.*, p. 20.
[2] *Idem*.

147. *Franz Joseph Gall* (1758-1828) a studiat medicina la Strasbourg și Viena, fiind preocupat în principal de problemele legate de anatomia creierului.

Între anii 1810-1819 apar cele patru volume ale celei mai importante dintre lucrările sale: „Anatomia și fiziologia sistemului nervos în general și a creierului în particular".

Gall formulează o teorie a tendințelor umane potrivit căreia comportamentul omului este reglat prin „jocul" unor tendințe (sau facultăți) care își găsesc fiecare „condiția materială de posibilitate" într-o porțiune a cortexului. Porțiunea este proeminentă dacă tendința este dezvoltată și, respectiv, atrofică dacă tendința este redusă, rezultând o adevărată „cartografie corticală".

Admițând că oasele boltei craniene se mulează deasupra cortexului, în așa fel încât, acolo unde cortexul este dezvoltat se constituie o proeminență osoasă, iar acolo unde cortexul este atrofic se formează o adâncitură, rezultă că printr-o simplă palpare exterioară a craniului se poate observa gradul de dezvoltare al fiecărei tendințe; această tehnică a fost denumită de Gall: „cranioscopie"[1].

Potrivit afirmațiilor lui Gall ar exista, în principiu, trei zone care ar putea interesa fenomenul criminal și care ar putea fi sondate printr-o „cranioscopie abilă":

- Prima se situează în spatele canalului auditiv extern și corespunde instinctului de apărare; cea de-a doua se plasează deasupra canalului auditiv și ar corespunde unor tendințe spre omor; a treia se situează în partea mijlocie a arcului frontal, la nivelul arcadei sprâncenoase și corespunde instinctului de proprietate și tendinței spre furt. Potrivit acestor constatări, Gall credea că prin cranioscopie s-ar putea aduce un ajutor substanțial bunului mers al justiției penale, fără însă a i se substitui[2].

Gall are meritul de a fi fost primul susținător al ideii de „localizare", idee care a fost reluată ulterior de numeroși savanți, dând naștere unor polemici aprinse. În detaliu însă teoria sa este eronată:

„Astăzi, datorită în principal unor studii detaliate ale cortexului maimuței macac și unor date asupra creierului uman, știm că *localizarea există până la un anumit punct*. În același timp, deoarece marea majoritate a activităților mentale cer ca numeroase zone corticale să lucreze în colaborare, ideea de

---

[1] G. Lanteri-Laura, *Phrénologie et criminologie au début du XIX-ème siècle. Les idées de F. J. Gall*, în *Histoire de la criminologie française*, *op. cit.*, p. 23.
[2] *Idem*, p. 25.

localizare nu poate fi sistematizată și împinsă până la ultimele ei consecințe"[1].

148. *Benedict August Morel* (1809-1873), de formație medic psihiatru, și-a desfășurat activitatea într-un azil public, unde a efectuat numeroase cercetări, concretizate într-o vastă lucrare: „Tratat privind degenerescențele fizice, intelectuale și morale ale speciei umane" (1857).

Morel concepe degenerescența ca pe o maladie ereditară, maladie ce are drept efect o deviere a individului de la tipul normal. El tratează, de asemenea, pe larg, problema nebuniei morale („folie morale"), termen pe care îl preia de la un autor englez, James Cowles Prichard (1786-1848), care publicase în 1842 o lucrare intitulată: „Despre diferitele forme ale bolii în relație cu jurisprudența" (On the Different Forms of Insanity in relation to Jurisprudence) unde folosea termenul „moral insanity"[2]. Morel abordează problema nebuniei morale prin prisma interesului său particular pentru medicina legală. El propune asocierea „nebunilor morali" la marea categorie a „nebuniilor" ereditare, pe care el o stabilise.

În sfârșit, Morel face o clasificare a maladiilor mentale, arătând care sunt cele predispuse la crimă[3].

149. 3) Cea de-a treia premisă generală a pozitivismului este reprezentată de explicațiile anterioare ori contemporane cu privire la fenomenul criminal, grupate în Școlile criminologice: cartografică, lyoneză etc. (a se vedea supra 129).

Explicațiile formulate în cuprinsul școlilor amintite au constituit puncte de reper importante pentru cercetătorii italieni. Aceștia au cunoscut și valorificat toate celelalte constatări referitoare la fenomenul criminal, fie preluând unele aspecte, fie criticându-le pe altele.

Polemica dintre Lacassagne ori Tarde, pe de-o parte, și Lombroso ori Ferri, de cealaltă parte, spre exemplu, nu a putut avea decât un rol constructiv în evoluția ideilor despre fenomenul criminal.

---

[1] Fr. Crick, *L'Hypotèse Stupefiante - À la recherche scientifique de l'âme*, Ed. Plon, 1994, p. 125.

[2] J.-C. Cofin, *La Folie Morale – figure pathologique et entité miracle des hypothèses psyichiatriques au XIX-ème siècle*, în „Histoire ...", *op. cit.*, p. 91.

[3] *Idem*, p. 95.

Secțiunea a II-a. **Cesare Lombroso (1835-1909). Teoria anormalității biologice**

150. *Lombroso* s-a născut la 6 noiembrie 1835 la Viena, într-o familie israelită relativ numeroasă, el fiind cel de-al șaselea copil. Și-a efectuat studiile la facultățile din Padova, Viena și Pavia, iar din anul 1859 a început să lucreze ca medic militar.

În anul 1864 i se încredințează cursul de psihiatrie la Universitatea din Pavia și devine, în același timp, director al unui azil de alienați.

În anul 1876 ocupă postul de profesor de medicină legală la Torino. În același an publică o mică lucrare, „L'Uomo delinquente" ("Omul criminal"), care în scurt timp îl face celebru[1].

În decursul anilor, Lombroso a adus importante completări studiului inițial, care se transformă în cele din urmă într-o lucrare de proporții. Aceasta a fost republicată în numeroase ediții și tradusă în toate limbile de circulație mondială.

Pe lângă „Omul criminal", operă care l-a consacrat, Lombroso a mai publicat numeroase alte studii și lucrări importante, cum ar fi: „Antropologia criminală și recentele ei progrese" sau „Omul de geniu". C. Lombroso a avut o contribuție substanțială la extinderea cercetărilor criminologice și la formarea criminologiei ca știință. Sub influența ideilor sale are loc, în anul 1885 la Roma, primul Congres Internațional de Antropologie criminală, ce a fost considerat drept actul de identitate al științei criminologice. Lombroso a murit la 18 octombrie 1909, după ce cunoscuse, atât triumful, cât și gloria, opera sa fiind pe rând admirată și contestată, încă din timpul vieții sale.

Premisele apariției operei lombrosiene coincid cu cele ale pozitivismului în general. Ca surse directe de inspirație se citează de obicei: „Tratatul de fizionomie" al lui Della Porta, publicat în anul 1640, unde se subliniază existența unor raporturi între caracterul individului și fizionomia acestuia; studiile de frenologie ale lui Gall și cele de psihiatrie ale lui Morel (a se vedea supra 147 și 148).

---

[1] J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 173.

§ 2.1. Teoria anormalității biologice

151. Opera lui Lombroso a fost prezentată de multe ori superficial, uneori chiar tendențios, caricatural. Aceste prezentări deformate s-au datorat atât relei-credințe, cât și ignoranței unor autori care „s-au pretins calificați să-l judece pe Lombroso fără a-i citi opera”[1].

Dincolo de interpretările tendențioase ori superficiale, au existat și opinii avizate care, însă, au prezentat incomplet gândirea lombrosiană, reducând-o la formule de genul: „Teoria omului criminal”, „Teoria criminalului născut”, „Teoria atavismului criminal”, etc., ceea ce corespunde doar fazei de debut a cercetărilor savantului italian.

În realitate, concepțiile lui Lombroso au evoluat o dată cu rezultatele cercetărilor sale.

Vom încerca să retrasăm, în linii generale această evoluție, în speranța redării unei imagini cât mai corecte asupra gândirii lombrosiene, deși este evident că opera lui Lombroso este atât de vastă și complexă, încât orice încercare de sistematizare este inevitabil incompletă.

152. La originea cercetărilor lombrosiene a stat descoperirea, la craniul unui criminal, în zona occipitală medie, a unei adâncituri (fosetă) accentuate, trăsătură ce se regăsea la unele cranii primitive. Această descoperire i-a sugerat lui Lombroso *ipoteza atavismului* (adică oprirea în dezvoltare pe lanțul filogenetic).

Pentru verificarea acestei ipoteze, Lombroso a efectuat numeroase cercetări, ajungând la studierea a 393 de cranii, după cum afirmă în primul volum al „Omului criminal”[2].

Recurgând la un sistem complex și riguros de măsurători, Lombroso a reușit să distingă unele trăsături craniene ce se regăseau într-o proporție sporită la infractori, așa zisele *stigmate* ale omului criminal: sinusurile frontale

---

[1] M.L. Lavastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 120.

[2] A se vedea C. Lombroso, *L'homme criminel* (deuxiéme edition française, traduite sur la cinquième édition italienne), Ed. Felix Alcan, Paris, 1895, vol. I, partea a II-a, capitolul I, „Examenul a 383 de cranii de criminali”. După cum rezultă din explicațiile la titlul capitolului, C. Lombroso se referă atât la cranii studiate de el personal, cât și la rezultatele obținute de alți cercetători în studiul unor cranii.

foarte pronunțate, pomeții și fălcile voluminoase, orbitele mari și depărtate, asimetria feței și a deschiderilor nazale, apendice lemurian al fălcilor[1].

Concluziile cu privire la stigmatele craniene, și în special la foseta occipitală, au fost confirmate în epocă de cercetările altor antropologi, pe cranii de nebuni și antropomorfe[2]. Urmărind ideea atavismului, Lombroso a studiat organismele inferioare, omul sălbatic și copilul (în care vedea un mic primitiv). El a cercetat, de asemenea, unele anomalii ale creierului, ale scheletului și ale unor organe interne (inimă, ficat).

Extinzând cercetările la criminali în viață, Lombroso îi studiază atât din punct de vedere anatomic, cât și fiziologic. O constatare interesantă pe care o face este în legătură cu lipsa durerii (analgezia), care îl apropie și ea pe criminal de omul sălbatic. Un lucru mai puțin amintit în doctrină este faptul că Lombroso a efectuat nu numai studii anatomo-fiziologice, dar s-a ocupat și de unele aspecte socio-culturale: tatuaj, jargon, alcoolism, credință și practică religioasă[3], literatura criminalilor etc.

Din toate aceste cercetări întreprinse, Lombroso a reținut, în mod obiectiv, aspectele care îi confirmau *caracterul atavic al criminalului.*

153. O a doua fază a studiilor lombrosiene se referă la unele malformații morfo-funcționale de natură degenerativă; cercetările s-au axat în special asupra componentei psihice. Lombroso se ocupă de „nebunia morală” care fusese tratată de Morel drept o maladie ereditară degenerativă (a se vedea supra 148).

Bazându-se pe propriile studii, dar și pe cercetările unor psihiatri renumiți în epocă, Lombroso stabilește existența unor analogii între „nebunul moral” și „criminalul născut”, mai cu seamă sub aspectul simțului moral[4].

---

[1] C. Lombroso, *L'anthropologie criminelle et ces recents progrès* (deuxième édition, revue et augmentée avec 13 figures dans le texte), Ed. Felix Alcan, Paris, 1891, p. 10.

[2] „Marselli (Archive de Psihiatrie 1890) tocmai a găsit această fosetă la 14 % din 200 de nebuni. Studiind 70 de cranii de antropomorfe, el a găsit-o constant la semnopiteci și la cinomorfe; cu câteva absențe la ilobate, aceasta lipsea aproape totdeauna la antropomorfele superioare: cimpanzeu 0 din 3; gorilă 1 din 3, urangutan 1 din 30, ceea ce confirmă importanța *atavistică* a acestei fosete”. C. Lombroso, *L'antropologie criminelle...*, *op. cit.*, p. 43.

[3] „... mulți criminali își construiesc o religie senzuală și adaptabilă, totdeauna în avantajul lor, care face din Dumnezeu al păcii și al justiției o specie de tutore binevoitor, un complice al acțiunilor lor criminale”. C. Lombroso, *L'homme criminel,* vol. I, *op. cit.*, p. 439.

[4] A se vedea C. Lombroso, *L'homme criminel*, *op. cit.*, vol. II, p. 28.

Examinarea „criminalului nebun" scoate și ea la iveală existența acelorași stigmate ca în cazul „omului criminal", stigmate ce sunt explicate de această dată pe baza *degenerescenței*[1].

154. În sfârșit, într-o ultimă etapă, Lombroso se concentrează asupra studierii epilepsiei, pe care o consideră, alături de atavism, un factor - cheie în etiologia criminală[2]. Mai mult, el vede în epilepsie o punte de legătură între omul criminal, criminalul nebun și nebunul moral, *considerând epilepsia atât drept „una din psihozele cele mai atavice"[3], cât și „nucleul tuturor degenerescențelor*[4].

155. După cum rezultă din cele de mai sus și așa cum preciza B. di Tullio într-una din puținele sistematizări convenabile, *teoria lombrosiană parcurge trei faze:*

1) *natura atavică a criminalului;* concluzia se bazează pe existența fosetei occipitale și a altor stigmate (ceea ce a creat doctrina criminalului născut);

2) *raportul între degenerescență și criminalitate*; constatarea ia în calcul numeroasele anomalii morfologice și funcționale de natură degenerativă, ce au fost sesizate în cursul cercetărilor efectuate pe criminali;

3) *criminalitatea ca formă a epilepsiei*; ipoteza se întemeiază pe supoziția că, în cazul anumitor persoane, convulsiile sunt înlocuite prin impulsuri violente și irezistibile spre crimă (aspect rezultat din ultimele cercetări efectuate de Lombroso asupra criminalilor)[5].

Cum însă pentru Lombroso caracterele degenerative se regăsesc, fie în trăsăturile atavice, fie în cele epileptice, etiologia criminală se poate rezuma la aceste din urmă două trăsături.

Astfel, se poate conchide că în teoria lombrosiană *fenomenul criminal este determinat de o anormalitate biologică bazată pe atavism organic și psihic și pe o patologie epileptică.*

---

[1] *Idem*, p. 256.

[2] „Criminalitatea este deci un fenomen atavistic care este provocat de cauze morbide, a căror manifestare fundamentală este epilepsia. Este foarte adevărat, criminalitatea poate fi provocată și de alte maladii (isterie, alcoolism, paralizie, vesanie, frenastenie etc.), dar epilepsia este aceea care îi dă, prin frecvența răului, prin gravitatea sa, baza cea mai întinsă. *Ubi major adest minor cessat".* C. Lombroso *L'homme criminel*, *op. cit.*, vol. II, p. 120.

[3] *Idem*, p. 117.

[4] *Idem*, p. 256.

[5] A se vedea, în acest sens, B. di Tullio, *op. cit.*, p. 31-32.

§ 2.2. *Importanța operei lombrosiene*

156. Firește că „omul criminal", în sensul de tip universal valabil, nu există. Însuși Lombroso excludea această idee[1]. Este adevărat, de asemenea, că teoria lombrosiană cu privire la etiologia crimei nu poate constitui o explicație cu caracter general valabil.

Importanța operei lombrosiene depășește însă problema unui tip ori a unei teorii.

După cum s-a remarcat pe bună dreptate în doctrină, „el a fost primul care a făcut ca studiul criminalului să treacă de la faza metafizică la studiul științific. El s-a aplecat cu răbdare și geniu asupra realității"[2].

Cercetările lombrosiene au constituit punctul de plecare al unor numeroase investigații științifice cu privire la fenomenul criminal. Atât explicațiile de natură biologică, venite ca o „reacție prin simpatie", cât și explicațiile de natură socio-morală, apărute ca o „reacție contrară", datorează foarte mult „provocării lombrosiene".

Analiza minuțioasă a trăsăturilor criminalului face din Lombroso un precursor al biotipologiei[3].

Pe de altă parte, dincolo de imaginea emblematică, dar incompletă a „omului criminal", opera lombosiană conține constatări deosebit de utile și încă actuale, cum ar fi, spre exemplu, cele referitoare la infractorii bolnavi mintal[4].

---

[1] C. Lombroso, *L'anthropologie criminelle...*, *op. cit.*, p. 12.

[2] M.L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 7.

[3] „Trebuie să-l considerăm pe Lombroso nu numai ca fondator al Antropologiei criminale, dar, de asemenea, ca precursor al biotipologiei. În fapt, el a confirmat, cu un lux de detalii și cu o documentare savantă, intuiția lui Goethe: „Was ist ihnem ist aussen" (ceea ce este înăuntru este în afară), deci unitatea caracterelor fizice și psihice". M L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 121.

[4] „Trebuie să amintim extrema actualitate a numeroaselor aspecte ale gândirii lui Lombroso referitor la atitudinea societății față de delincvenții anormali pentru care închisoarea este o injustiție, iar libertatea un pericol, și de care ne ocupăm rău, prin măsuri insuficiente, care violează, în același timp, morala și securitatea". G. Canepa *Perspectives de contradiction et d'innovation dans la pensée de Cesare Lombroso*, în R.S.C./D.P.C. nr. 2/1977 p. 551 (autorul articolului îl citează la rândul său pe L. Ferrio, *Antologia lombrosiana*, Ed. Pavese, Paris, 1962).

Examinarea „criminalului nebun" scoate și ea la iveală existența acelorași stigmate ca în cazul „omului criminal", stigmate ce sunt explicate de această dată pe baza *degenerescenței*[1] .

154. În sfârșit, într-o ultimă etapă, Lombroso se concentrează asupra studierii epilepsiei, pe care o consideră, alături de atavism, un factor - cheie în etiologia criminală[2]. Mai mult, el vede în epilepsie o punte de legătură între omul criminal, criminalul nebun și nebunul moral, *considerând epilepsia atât drept „una din psihozele cele mai atavice"*[3]*, cât și „nucleul tuturor degenerescențelor*[4].

155. După cum rezultă din cele de mai sus și așa cum preciza B. di Tullio într-una din puținele sistematizări convenabile, *teoria lombrosiană parcurge trei faze:*

1) *natura atavică a criminalului;* concluzia se bazează pe existența fosetei occipitale și a altor stigmate (ceea ce a creat doctrina criminalului născut);

2) *raportul între degenerescență și criminalitate*; constatarea ia în calcul numeroasele anomalii morfologice și funcționale de natură degenerativă, ce au fost sesizate în cursul cercetărilor efectuate pe criminali;

3) *criminalitatea ca formă a epilepsiei*; ipoteza se întemeiază pe supoziția că, în cazul anumitor persoane, convulsiile sunt înlocuite prin impulsuri violente și irezistibile spre crimă (aspect rezultat din ultimele cercetări efectuate de Lombroso asupra criminalilor)[5].

Cum însă pentru Lombroso caracterele degenerative se regăsesc, fie în trăsăturile atavice, fie în cele epileptice, etiologia criminală se poate rezuma la aceste din urmă două trăsături.

Astfel, se poate conchide că în teoria lombrosiană *fenomenul criminal este determinat de o anormalitate biologică bazată pe atavism organic și psihic și pe o patologie epileptică.*

---

[1] *Idem*, p. 256.

[2] „Criminalitatea este deci un fenomen atavistic care este provocat de cauze morbide, a căror manifestare fundamentală este epilepsia. Este foarte adevărat, criminalitatea poate fi provocată și de alte maladii (isterie, alcoolism, paralizie, vesanie, frenastenie etc.), dar epilepsia este aceea care îi dă, prin frecvența răului, prin gravitatea sa, baza cea mai întinsă. *Ubi major adest minor cessat".* C. Lombroso *L'homme criminel*, *op. cit.*, vol. II, p. 120.

[3] *Idem*, p. 117.

[4] *Idem*, p. 256.

[5] A se vedea, în acest sens, B. di Tullio, *op. cit.*, p. 31-32.

§ 2.2. Importanța operei lombrosiene

156. Firește că „omul criminal", în sensul de tip universal valabil, nu există. Însuși Lombroso excludea această idee[1]. Este adevărat, de asemenea, că teoria lombrosiană cu privire la etiologia crimei nu poate constitui o explicație cu caracter general valabil.

Importanța operei lombrosiene depășește însă problema unui tip ori a unei teorii.

După cum s-a remarcat pe bună dreptate în doctrină, „el a fost primul care a făcut ca studiul criminalului să treacă de la faza metafizică la studiul științific. El s-a aplecat cu răbdare și geniu asupra realității"[2].

Cercetările lombrosiene au constituit punctul de plecare al unor numeroase investigații științifice cu privire la fenomenul criminal. Atât explicațiile de natură biologică, venite ca o „reacție prin simpatie", cât și explicațiile de natură socio-morală, apărute ca o „reacție contrară", datorează foarte mult „provocării lombrosiene".

Analiza minuțioasă a trăsăturilor criminalului face din Lombroso un precursor al biotipologiei[3].

Pe de altă parte, dincolo de imaginea emblematică, dar incompletă a „omului criminal", opera lombosiană conține constatări deosebit de utile și încă actuale, cum ar fi, spre exemplu, cele referitoare la infractorii bolnavi mintal[4].

---

[1] C. Lombroso, *L'anthropologie criminelle...*, *op. cit.*, p. 12.

[2] M.L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 7.

[3] „Trebuie să-l considerăm pe Lombroso nu numai ca fondator al Antropologiei criminale, dar, de asemenea, ca precursor al biotipologiei. În fapt, el a confirmat, cu un lux de detalii și cu o documentare savantă, intuiția lui Goethe: „Was ist ihnem ist aussen" (ceea ce este înăuntru este în afară), deci unitatea caracterelor fizice și psihice". M L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 121.

[4] „Trebuie să amintim extrema actualitate a numeroaselor aspecte ale gândirii lui Lombroso referitor la atitudinea societății față de delincvenții anormali pentru care închisoarea este o injustiție, iar libertatea un pericol, și de care ne ocupăm rău, prin măsuri insuficiente, care violează, în același timp, morala și securitatea". G. Canepa *Perspectives de contradiction et d'innovation dans la pensée de Cesare Lombroso*, în R.S.C./D.P.C. nr. 2/1977 p. 551 (autorul articolului îl citează la rândul său pe L. Ferrio, *Antologia lombrosiana*, Ed. Pavese, Paris, 1962).

Examinarea „criminalului nebun" scoate și ea la iveală existența acelorași stigmate ca în cazul „omului criminal", stigmate ce sunt explicate de această dată pe baza *degenerescenței*[1].

154. În sfârșit, într-o ultimă etapă, Lombroso se concentrează asupra studierii epilepsiei, pe care o consideră, alături de atavism, un factor - cheie în etiologia criminală[2]. Mai mult, el vede în epilepsie o punte de legătură între omul criminal, criminalul nebun și nebunul moral, *considerând epilepsia atât drept „una din psihozele cele mai atavice"*[3], *cât și „nucleul tuturor degenerescențelor*[4].

155. După cum rezultă din cele de mai sus și așa cum preciza B. di Tullio într-una din puținele sistematizări convenabile, *teoria lombrosiană parcurge trei faze:*

1) *natura atavică a criminalului;* concluzia se bazează pe existența fosetei occipitale și a altor stigmate (ceea ce a creat doctrina criminalului născut);

2) *raportul între degenerescență și criminalitate*; constatarea ia în calcul numeroasele anomalii morfologice și funcționale de natură degenerativă, ce au fost sesizate în cursul cercetărilor efectuate pe criminali;

3) *criminalitatea ca formă a epilepsiei*; ipoteza se întemeiază pe supoziția că, în cazul anumitor persoane, convulsiile sunt înlocuite prin impulsuri violente și irezistibile spre crimă (aspect rezultat din ultimele cercetări efectuate de Lombroso asupra criminalilor)[5].

Cum însă pentru Lombroso caracterele degenerative se regăsesc, fie în trăsăturile atavice, fie în cele epileptice, etiologia criminală se poate rezuma la aceste din urmă două trăsături.

Astfel, se poate conchide că în teoria lombrosiană *fenomenul criminal este determinat de o anormalitate biologică bazată pe atavism organic și psihic și pe o patologie epileptică.*

---

[1] *Idem*, p. 256.

[2] „Criminalitatea este deci un fenomen atavistic care este provocat de cauze morbide, a căror manifestare fundamentală este epilepsia. Este foarte adevărat, criminalitatea poate fi provocată și de alte maladii (isterie, alcoolism, paralizie, vesanie, frenastenie etc.), dar epilepsia este aceea care îi dă, prin frecvența răului, prin gravitatea sa, baza cea mai întinsă. *Ubi major adest minor cessat"*. C. Lombroso *L'homme criminel*, *op. cit.*, vol. II, p. 120.

[3] *Idem*, p. 117.

[4] *Idem*, p. 256.

[5] A se vedea, în acest sens, B. di Tullio, *op. cit.*, p. 31-32.

§ 2.2. Importanța operei lombrosiene

156. Firește că „omul criminal", în sensul de tip universal valabil, nu există. Însuși Lombroso excludea această idee[1]. Este adevărat, de asemenea, că teoria lombrosiană cu privire la etiologia crimei nu poate constitui o explicație cu caracter general valabil.

Importanța operei lombrosiene depășește însă problema unui tip ori a unei teorii.

După cum s-a remarcat pe bună dreptate în doctrină, „el a fost primul care a făcut ca studiul criminalului să treacă de la faza metafizică la studiul științific. El s-a aplecat cu răbdare și geniu asupra realității"[2].

Cercetările lombrosiene au constituit punctul de plecare al unor numeroase investigații științifice cu privire la fenomenul criminal. Atât explicațiile de natură biologică, venite ca o „reacție prin simpatie", cât și explicațiile de natură socio-morală, apărute ca o „reacție contrară", datorează foarte mult „provocării lombrosiene".

Analiza minuțioasă a trăsăturilor criminalului face din Lombroso un precursor al biotipologiei[3].

Pe de altă parte, dincolo de imaginea emblematică, dar incompletă a „omului criminal", opera lombosiană conține constatări deosebit de utile și încă actuale, cum ar fi, spre exemplu, cele referitoare la infractorii bolnavi mintal[4].

---

[1] C. Lombroso, *L'anthropologie criminelle...*, *op. cit.*, p. 12.

[2] M.L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 7.

[3] „Trebuie să-l considerăm pe Lombroso nu numai ca fondator al Antropologiei criminale, dar, de asemenea, ca precursor al biotipologiei. În fapt, el a confirmat, cu un lux de detalii și cu o documentare savantă, intuiția lui Goethe: „Was ist ihnem ist aussen" (ceea ce este înăuntru este în afară), deci unitatea caracterelor fizice și psihice". M L. Levastine și V.V. Stanciu, *op. cit.*, p. 121.

[4] „Trebuie să amintim extrema actualitate a numeroaselor aspecte ale gândirii lui Lombroso referitor la atitudinea societății față de delincvenții anormali pentru care închisoarea este o injustiție, iar libertatea un pericol, și de care ne ocupăm rău, prin măsuri insuficiente, care violează, în același timp, morala și securitatea". G. Canepa *Perspectives de contradiction et d'innovation dans la pensée de Cesare Lombroso*, în R.S.C./D.P.C. nr. 2/1977 p. 551 (autorul articolului îl citează la rândul său pe L. Ferrio, *Antologia lombrosiana*, Ed. Pavese, Paris, 1962).

157. În sfârșit, contribuția fundamentală a lui C. Lombroso la dezvoltarea gândirii criminologice constă în negarea ideii de liber arbitru și, implicit, a celei de răspundere morală, ca temei al represiunii.

Paradoxal, creatorul „omului criminal" a fost în realitate creatorul „criminalului OM" o ființă neputincioasă în fața unui „destin biologic" ostil.

În cuvântul rostit la cel de-al VI-lea Congres de Antropologie criminală (1906), Lombroso cuprinde în câteva propoziții, formulate cu modestie și simplitate, ideea esențială a întregii sale opere, respectiv existența unui determinism biologic la originea crimei: „Vechiul proverb: „Nu este nimic nou sub soare" se potrivește foarte bine antropologiei criminale, căci concluziile ei cele mai importante, chiar acelea care par cele mai paradoxale, au fost ghicite cu multe secole în urmă de către savanți; ele se aflau pe buzele oamenilor. Noi știm că încă din timpurile vechi se remarcase că oamenii vicioși sau criminalii au riduri anormale, asimetria chipului și corpului, stângăcie, strabism. Și nu fără emoție, putem citi în Hamlet: „Există unii oameni care poartă încă de la naștere câteva triste stigmate de care nu sunt responsabili, deoarece nu au avut alegerea propriei origini"[1].

În pofida criticilor numeroase ce i-au fost aduse, C. Lombroso reprezintă o figură marcantă a gândirii criminologice. Opera lui a influențat în așa măsură criminologia, încât se poate afirma pe bună dreptate că: „... până și erorile sale au fost fecunde prin reacțiile, discursurile și investigațiile noi pe care le-au antrenat"[2].

Secțiunea a III-a. ***Raffaele Garofalo (1851-1934). Teoria anormalității morale***

158. Baronul R. Garofalo a fost magistrat de carieră, îndeplinind funcția de Președinte de Cameră la Curtea de Apel din Neapole.

Principala lucrare a lui Garofalo, „Criminologie", a fost publicată pentru prima dată în anul 1885. Ulterior, lucrarea a fost revizuită și completată, fiind

[1] C. Lombroso, *Discours d'ouverture du VI-e congrès d'anthropologie criminelle, 1906,* în A.J.C., 2-ème sem./1967, p. 557.

[2] M. Ancel, *Le centenaire de l'uomo dilinquente* (Expozeu introductiv), în R.S.C./D.P.C. nr. 1/1977, p. 288.

publicată, succesiv, în mai multe ediții, și tradusă în diferite limbi: franceză, engleză, spaniolă, turcă etc.

Istoria criminologiei reține numele lui Garofalo în special datorită titlului pe care acesta l-a ales pentru lucrarea sa și care ulterior a înlocuit denumirea de antropologie criminală[1]. Dar Criminologia datorează lui Garofalo mai mult decât propria denumire.

În lucrarea sa fundamentală, Garofalo face o evaluare competentă a numeroaselor cercetări efectuate în epocă și reușește să formuleze o teorie proprie, coerentă, cu privire la fenomenul criminal.

§ 3.1. Teoria anormalității morale

159. Întreaga construcție teoretică elaborată de Garofalo se întemeiază pe noțiunea de *delict natural.*

Deși magistrat, Garofalo pornește de la premisa că noțiunea de crimă trebuie privită din punct de vedere sociologic, și nu juridic. Pentru a stabili noțiunea de crimă în sens sociologic, este necesară realizarea distincției între *delictele naturale* și *delictele convenționale.* Delictele convenționale sunt creații ale legiuitorului, au un caracter conjunctural și, deci, sunt variabile în timp și spațiu, ceea ce generează, de altfel, relativitatea legii penale. În opoziție, delictele naturale se caracterizează prin constanță, prin invariabilitate în timp și spațiu. Noțiunea de crimă, în sens sociologic, ar trebui să includă, potrivit opiniei lui Garofalo, doar categoria delictelor naturale. Pentru identificarea delictului natural, „... trebuie abandonată analiza acțiunilor și întreprinsă aceea a sentimentelor. Crima este în fapt, întotdeauna, o acțiune dăunătoare care, în același timp, rănește acele sentimente pe care le numim *simțul moral* al unei colectivități umane"[2].

Garofalo consideră că singurele sentimente care au importanță pentru morala socială și, în același timp, sunt utile analizei pe care o întreprinde,

[1] Problema priorității în utilizarea noțiunii de criminologie a fost pe larg dezbătută în doctrină, existând păreri contradictorii.

Primul care a utilizat denumirea criminologie în sensul contemporan este totuși Garofalo și nu Topinard, cum în mod greșit se reține de către anumiți autori. Se pare că Paul Topinard a propus în anul 1887 (deci oricum după Garofalo) termenul de „Criminalogie", format potrivit „unei false analogii cu cuvântul criminalitate și eronat din punct de vedere etimologic". A.P. Pires, *La criminologie d'hier et d'aujourd'hui,* „Histoire des savoirs..., *op. cit.*, p. 52".

[2] R. Garofalo, *Criminologie*, *op. cit.*, p. 6.

sunt *sentimentele altruiste,* „adică cele care au ca obiect direct interesul altora, cu toate că, indirect, aceasta se poate întoarce în avantajul nostru"[1].

În categoria sentimentelor altruiste există două constante, pe care le regăsim sub diferite grade de dezvoltare la toate popoarele și la toate clasele aceluiași popor: *mila* și *probitatea* (cinstea).

Pe baza celor două sentimente considerate de Garofalo drept fundamentale: mila și probitatea, se poate realiza identificarea delictelor naturale.

Astfel, Garofalo concluzionează că *„elementul de imoralitate necesar pentru ca un act dăunător să fie considerat drept criminal* de către opinia publică, *este vătămarea acelei părți a simțului moral* care constă în sentimente altruiste fundamentale, *mila și probitatea.* Trebuie însă, în plus, ca vătămarea să nu atingă partea superioară și cea mai delicată a acestor sentimente, ci *măsura medie în care acestea sunt posedate* de către o comunitate, și care este indispensabilă pentru adaptarea individului la societate. *Aceasta este ceea ce vom denumi crimă sau delict natural"*[2].

Ideea potrivit căreia crima este un act în același timp dăunător și imoral nu era nouă. Garofalo demonstrează însă, după cum s-a putut observa, că nu poate fi socotită crimă decât „o specie determinată de imoralitate".

160. Plecând de la înțelegerea crimei ca delict natural, în sensul mai sus precizat, Garofalo își propune identificarea *tipului criminal,* respectiv a individului „capabil" să comită un astfel de delict. Pentru aceasta el recurge la o evaluare obiectivă a rezultatelor cercetărilor întreprinse de Lombroso și discipolii săi, luând în același timp în considerație și criticile formulate la adresa acestora.

Pe baza acestei evaluări, Garofalo admite ideea că „delincvenții sunt ființe aparte". El constată totodată că „din punct de vedere antropologic tipul criminal este foarte departe de a fi conturat" și își exprimă scepticismul în legătură cu posibilitatea ca cercetări viitoare să poată clarifica acest lucru.

Pe de altă parte, Garofalo consideră că toate cercetările efectuate duc la concluzia că diferența, anormalitatea criminalului, trebuie căutată în zona simțului moral, ceea ce se înscrie în logica delictului natural pe care el a propus-o: *„Criminalul este un anormal* pentru că diferă de majoritatea contemporanilor și concetățenilor săi *prin lipsa anumitor sentimente* și a

---

[1] *Idem*, p. 20.
[2] *Idem*, p. 36.

anumitor dezgusturi, această lipsă fiind asociată unui temperament special sau unei absențe a energiei morale".

Problema care se pune este de a ști dacă această *anomalie de ordin moral* are sau nu, întotdeauna, un substrat organic, fiziologic. Garofalo apreciază că, la epoca respectivă, știința nu era capabilă să ofere un răspuns cert la problema enunțată.

Neputința de a oferi o explicație nu înlătură însă caracterul obiectiv al constatării și, pentru Garofalo, *„criminalul tipic este un monstru în plan moral,* având unele caracteristici comune cu sălbaticii, iar alte caracteristici îl decad chiar dedesubtul umanității"; este acela căruia *„îi lipsește total altruismul"*[1].

Formulându-și în acest fel propria teorie cu privire la tipul criminal, Garofalo evită să-i dea acestuia un caracter absolut: „Nu este mai puțin adevărat că *este imposibil să tragem o linie care să separe în mod distinct lumea criminală de cea a oamenilor onești,* pentru că există ca peste tot în natură grade și nuanțe.

Admitem deci *o zonă intermediară între delincvenți și oamenii normali* și introducem aici ofensele mai puțin grave aduse sentimentului de milă, toate acelea care nu pot fi atribuite unei cruzimi instinctive, ci mai curând durității, care derivă în principal din lipsa de educație sau de reținere convențională"[2].

În același fel, în cazul delictelor rezultate din lipsa sentimentului de probitate, un rol preponderent îl pot avea lipsa de educație ori alte influențe ale mediului (iar nu ereditatea) ceea ce duce la existența aceleași *zone intermediare* între delincvenți și oameni normali.

În cadrul tipului criminal general conceput, Garofalo stabilește următoarele categorii: 1) asasini; 2) violenți; 3) necinstiți și 4) cinici. Explicațiile care însoțesc fiecare din aceste categorii, precum și cele privind delimitările între ele sunt insuficiente. Din această cauză, valoarea științifică a clasificării este minimă. Astfel, din construcția elaborată de Garofalo se conturează doar tipul general al infractorului, anormalul moral, lipsit de altruism, *caracterizat în primul rând prin indiferență afectivă*

Putem să tragem concluzia că, în concepția lui Garofalo, fenomenul criminal este expresia unei anormalități morale.

---

[1] *Idem*, p. 120.
[2] *Idem*, p. 132.

§ 3.2. *Importanța operei lui Garofalo*

161. Teoria anormalității morale nu poate constitui nici ea, firește, o explicație general valabilă. O serie de teorii moderne cu privire la fenomenul criminal au reluat însă ideea, integrând-o într-un cadru explicativ mai larg; în tipologizările contemporane, *indiferența afectivă* este o trăsătură a personalității criminale reținută frecvent.

Dincolo de încercarea de tipologizare a infractorului, în opera lui Garofalo găsim aspecte interesante în legătură cu influențele socio-economice asupra criminalității.

Pe baza datelor statistice existente în epocă, Garofalo constată că instrucția școlară nu are un efect direct benefic asupra fenomenului criminal. Scăderea numărului de analfabeți nu duce, așa cum se credea la vremea respectivă, la scăderea numărului de infracțiuni, ci la creșterea numărului de infractori alfabetizați[1].

În ce privește religia, Garofalo susține că aceasta ar putea avea efecte benefice, dar numai în cazul în care perceptele morale sunt receptate în copilărie.

Referitor la factorii economici, se demonstrează că aceștia nu reprezintă nici ei adevărata cauză a criminalității, iar Garofalo „reduce la absurd” teoriile socialiste contemporane (a se vedea supra 136).

162. Contribuția cea mai importantă a lui Garofalo la dezvoltarea gândirii criminologice constă în introducerea noțiunii de *tembilitate* sau periculozitate a infractorului. După cum s-a reținut în doctrină: „... primul om de știință care a sugerat formula ce trebuie să servească unificării sistematice a cercetărilor antropologice, psihologice și sociologice efectuate relativ la delincvenți este R. Garofalo. Acesta, în fapt, încă din 1877, a enunțat principiul după care, *„baza și criteriul de proporționalizare a pedepsei, trebuie să fie cel al periculozității criminale”*[2].

Pe lângă crearea noțiunii de periculozitate, Garofalo deține prioritatea și în sublinierea necesității efectuării de anchete sociale cu privire la infractor.

---

[1] „Iată deci că biata armă a alfabetului, despre care se spera că va face minuni, este sfărâmată de statistică; ideea că pentru fiecare școală deschisă se va închide o pușcărie, nu este mai mult decât o absurditate”. R. Garofalo, *op. cit.*, p. 150.

[2] F. Grispigni, *Introduction de politique criminelle au problème de l'état dangereux*, în *Le problème de l'état dangereux*, deuxième Cours International de Criminologie, Ed. Maison de l'UNESCO, Paris, sept. 1954, p. 57.

Datorită acestor contribuții Garofalo, este considerat un „pionier al criminologiei clinice”[1].

Secțiunea a IV-a. **Enrico Ferri (1856-1929). Teoria anormalității bio-psiho-sociale**

163. Remarcabila personalitate a lui E. Ferri a influențat gândirea juridică, sociologică și criminologică a începutului de secol XX.

După efectuarea studiilor juridice la Universitatea din Bologna, Ferri a desfășurat o activitate profesională densă, fiind profesor universitar (la Roma, Torino, Bruxel), avocat și om politic (membru în Parlamentul italian).

Spirit enciclopedic și dotat cu o mare capacitate de muncă, pe lângă activitatea practică, Ferri a avut o bogată activitate științifică, fiind autorul a numeroase tratate, cursuri universitare, monografii, studii științifice etc.

Principala sa lucrare ce interesează domeniul criminologiei, a apărut pentru prima dată în anul 1881, sub denumirea „Noile orizonturi ale dreptului penal” și a fost republicată ulterior, cu titlul: „Sociologie criminală”. În cuprinsul acestei lucrări, Ferri evaluează în mod critic toate rezultatele cercetărilor criminologice anterioare și formulează o teorie proprie a delictului, o *teorie multifactorială*.

Reluând într-un tablou sintetic explicațiile contemporane cu privire la originea delictului, Ferri constată că acesta a fost considerat un fenomen de:

- *normalitate* (fie biologică, fie socială);
- *anormalitate biologică*, prin: atavism; patologie; degenerescență; deficiență de nutriție a sistemului nervos central; deficiență de dezvoltare a centrilor inhibitori; anomalie morală;
- *anormalitate socială* prin: influențe economice; inadaptare juridică; influențe sociale complexe.

În opinia lui Ferri, explicațiile ce privesc delictul ca fenomen normal sunt total inexacte, iar celelalte reprezintă doar „adevăruri parțiale”, deoarece, în realitate, delictul reprezintă un fenomen de *anormalitate biologico-socială*.

---

[1] A se vedea, în acest sens, J. Pinatel, *Tratat, op. cit.*, p. 396.